

PROBLEMATYKA JURYSDYKCJI W SPRAWACH ZBRODNI WOJENNYCH NA UKRAINIE

Dr Igor Zduński

*Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy
e-mail: igor.zdunski@utp.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-2566-3105>*

Streszczenie: We wstępie artykułu przywołane międzynarodowe regulacje prawne nie będą stanowiły martwej litery prawa pod warunkiem funkcjonowania skutecznych, ukraińskich organów ścigania oraz nieuchronnego ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości wzmocnionego komplementarną jurysdykcją MTK działającego w oparciu o Statut Rzymski MTK. Podjęcie problematyki jurysdykcji jest aktualne zważywszy, iż w przestrzeni medialnej podnoszone są wątpliwości natury prawnej związane z przeszkodami prawnymi w stosowaniu regulacji międzynarodowych w związku z wycofaniem się Rosji ze Statutu Rzymskiego MTK oraz faktem, że Ukraina także nie jest stroną tego Statutu. Wobec istniejących wątpliwości prawnych zwłaszcza w odniesieniu do ścigania oraz osądzenia zbrodni agresji konieczne jest podejmowanie dyskusji nad powołaniem specjalnego trybunału międzynarodowego. W pozostałym zakresie przedmiotowym odnoszącym się do jurysdykcji MTK należy żywić nadzieję, że połączane w nim nadzieje społeczności międzynarodowej pozwolą na przywrócenie poczucia sprawiedliwości.

Słowa kluczowe: zbrodnia przeciwko ludzkości, ludobójstwo, agresja Rosji, międzynarodowy wymiar sprawiedliwości, *Międzynarodowy Trybunał Karny*.

Problematyka jurysdykcji w sprawach zbrodni wojennych w Ukrainie otwiera poszukiwanie kwalifikacji prawnych czynów zabronionych o międzynarodowym charakterze między innymi na gruncie regulacji Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) z 17 lipca 1998 r. oraz poprawek z Kampali z 2010 r. dotyczących zbrodni agresji, Karty Narodów Zjednoczonych, Konwencji ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 r. i protokołów dodatkowych do niej, konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny (1949) wraz z protokołami dodatkowymi (1977), deklaracji haskiej o zakazie używania pocisków z gazami oraz rozszerzających się lub spłaszczających w ciele ludzkim (1899), IV konwencji haskiej o zasadach wojny lądowej (1907), protokołu o zakazie używania broni chemicznej i gazowej (1925). Warta podkreślenia jest aktualność przywołanych rozwiązań prawnych oraz jednocześnie uniwersalny charakter Międzynarodowego Trybunału Kar-

nego w sprawach karnych na forum międzynarodowym. Już pod koniec XIX wieku społeczność międzynarodowa podjęła działania zmierzające do uregulowania sposobu prowadzenia wojny. Dzięki przywołanym źródłom prawa międzynarodowego możemy w ustaleniach prawnych posługiwać się takimi pojęciami jak ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie agresji.

Zgodnie z art. 6 Statutu MTK w związku z art. 2 Konwencji ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa podpisanej 9 grudnia 1948 r. definicją ludobójstwa objęto celowe wyniszczanie całych lub części narodów, grup etnicznych, religijnych lub rasowych, zarówno poprzez fizyczne zabójstwa członków grup, spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy, rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego, jak i kontrolę urodzin oraz przymusowe odbieranie dzieci. Zgodnie z art. 7 Statutu MTK pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości obejmuje eksterminację ludności cywilnej, wzięcie w niewolę, tortury, gwałty i inne formy przemocy seksualnej, prześladowania na tle politycznym, rasowym, narodowym, etnicznym, kulturowym, religijnym lub płciowym oraz wymuszone zaginięcia, deportacje, gdy stanowią element szeroko zakrojonych lub systematycznych napaści na ludność cywilną. Przywołane regulacje nie będą stanowiły martwej litery prawa pod warunkiem funkcjonowania skutecznych, ukraińskich organów ścigania oraz nieuchronnego ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości wzmocnionych komplementarną jurysdykcją MTK działającego w oparciu o Statut Rzymski MTK, który zawiera cenne wskazówki dla Trybunału w zakresie interpretacji i stosowania przepisów prawa materialnego. Podjęcie tej problematyki jest niezmiernie aktualne oraz konieczne zważywszy, iż w przestrzeni medialnej podnoszone są wątpliwości natury prawnej związane ze stosowaniem przywołanych regulacji prawnych w związku z wycofaniem się Rosji ze Statutu oraz faktem, że Ukraina także nie jest jego stroną. W obecnej sytuacji, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości nie ma jurysdykcji w odniesieniu do zbrodni agresji, ponieważ ani Ukraina, ani Federacja Rosyjska nie ratyfikowały statutu rzymskiego i poprawek do niego dotyczących zbrodni agresji. Wobec tego zaleca się, aby lukę tę wypełnić, powołując specjalny, międzynarodowy trybunał, który byłby upoważniony do prowadzenia dochodzeń i ścigania domniemanych zbrodni agresji popełnionych wobec Ukrainy przez przywódców politycznych i dowódców wojskowych Rosji i jej sojuszników. Jak wskazała A. Adamska-Gallant, w kontekście Władimira Putina najłatwiejsza do udowodnienia byłaby zbrodnia agresji. Władimir Putin nie krył swoich zamiarów, ogłosił rozpoczęcie tzw. specjalnej operacji przeciwko Ukrainie. Przywołana autorka jednocześnie wskazała na trudności związane między innymi z decyzyjnością Rady Bezpieczeństwa ONZ, w której Rosja jest stałym członkiem z prawem weta¹.

Aktywność społeczności międzynarodowej w zakresie uchwalania nowych regulacji prawnych była widoczna już na początku inwazji wojennej Rosji na Ukrainę.

1 [https://polskie.radio24.pl/artykul/pt: „Trudne, ale nie niemożliwe”. Sędzia o ukaraniu Putina za zbrodnie wojenne \[17.01.2023\].](https://polskie.radio24.pl/artykul/pt:„Trudne,ale_nie_niemozliwe”_Sędzia_o_ukaraniu_Putina_za_zbrodnie_wojenne_[17.01.2023].)

Zgromadzenie Ogólne ONZ podjęło rezolucję z 2 marca 2022 r. w sprawie agresji na Ukrainę oraz rezolucję z 24 marca 2022 r. w sprawie humanitarnych skutków napaści na Ukrainę. Ponadto, Zgromadzenie Ogólne ONZ przegłosowało rezolucję przyjętą przez Radę Praw Człowieka w dniu 4 marca 2022 r. w sprawie sytuacji w zakresie praw człowieka w Ukrainie w związku z rosyjską agresją, w której Rada postanowiła powołać niezależną międzynarodową komisję śledczą². W dniu 11 marca 2022 r. przywódcy Unii Europejskiej ustalili deklarację w sprawie rosyjskiej agresji na Ukrainę, a także wzmocnienia zdolności obronnych, zmniejszenia zależności energetycznych i budowania solidniejszej bazy ekonomicznej (tzw. deklaracja wersalska)³. W tamtym czasie, jakże istotne dla społeczności międzynarodowej okazało się sprawozdanie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) z 13 kwietnia 2022 r. w sprawie naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie od dnia 24 lutego 2022 r. Na niezmiernie istotny element porządku prawnego w poruszanych kwestiach dotyczących odpowiedzialności za zbrodnie wojenne wskazywano także na umowę o współpracy i pomocy między Międzynarodowym Trybunałem Karnym a Unią Europejską z dnia 10 kwietnia 2006 r.⁴

Od 24 lutego 2022 roku Rosja rozpoczęła nowy etap nielegalnej, niesprowokowanej i nieuzasadnionej wojny napastniczej przeciwko Ukrainie. Jej siły zbrojne i jej poplecznicy przeprowadzają masowe ataki na ludność cywilną, w tym uprowadzenia, egzekucje pozasądowe i tortury zarówno na obszarach nowo objętych inwazją, jak i na wcześniej okupowanych obszarach Ukrainy. Kilka tysięcy osób straciło życie lub zostało rannych, około 7,7 mln obywateli Ukrainy zostało wewnętrznie przesiedlonych, a ponad 6 mln uciekło do sąsiednich krajów. Według komisarz ds. praw człowieka ukraińskiego parlamentu od 24 lutego 2022 r. 400 tys. ukraińskich cywilów, w tym ponad 200 tys. dzieci, przymusowo deportowano z Ukrainy do Federacji Rosyjskiej. Siły rosyjskie i ich poplecznicy wielokrotnie uniemożliwiali utworzenie korytarzy humanitarnych, a tym samym blokowali lub utrudniali ewakuację ludności cywilnej z obłożonych terytoriów. Akty okrucieństwa popełniane przez oddziały rosyjskie i ich popleczników osiągnęły nowy odrażający wymiar wraz z odkryciem w niedzielę 3 kwietnia 2022 r. ciał cywilów na ulicach Buczy – miasta, które przez prawie miesiąc było niedostępne dla ukraińskiej armii. Z wielu wcześniej okupowanych miast ukraińskich, takich jak Bucza, Irpień, Hostomel, Iwanków, oraz z innych miejsc wyzwolonych przez ukraińskie siły zbrojne napływały doniesienia o masowych grobach setek osób oraz o ciałach cywilów znajdujących na ulicach, w tym kobiet, dzieci i osób starszych, w niektórych przypadkach ze związanymi z tyłu rękami⁵. Już teraz w licznych sprawozdaniach,

2 A. Dobrowolski, O. Górzyński, *Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję potępiającą Rosję. Indie i Chiny wstrzymały się od głosu*, <https://forsal.pl/swiat/rosja/> [22.01.2023].

3 *Deklaracja z Wersalu*, Tekst deklaracji na stronie <https://consilium.europa.edu> [22.01.2023].

4 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL> [25.01.2023].

5 Masakrę w Buczy obwołano wręcz nową Srebrenicą, zwracając uwagę na okrucieństwa i masowy charakter zbrodni przeciwko ofiarom cywilnym, zob. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/04/03/new-srebrenica-mass-graves-found-around-kyiv-mayor-describes/> [25.01.2023].

uzupełnionych zdjęciami i nagraniami wideo, udokumentowano doraźne egzekucje ludności cywilnej podczas zajmowania przez Rosjan wsi i miasteczek, aresztowania ludności cywilnej bez zachowania należytej procedury oraz złe traktowanie równoznaczne z torturami, przypadki gwałtów na ludności cywilnej, w tym na dzieciach, dokonywanych przez rosyjskie siły zbrojne i ich popleczników. Udokumentowano także użycie niekierowanej artylerii, amunicji kasetowej i min przeciwpiechotnych podczas rosyjskich ataków na obszary zaludnione. Rosja stosuje przemoc seksualną jako narzędzie wojny w celu złamania morale Ukraińców i jako formę tortur w celu uzyskania zeznań przez gwałty, zmuszanie do obnażania się i groźby przemocy seksualnej wobec dzieci, kobiet i mężczyzn lub ich krewnych. Rosyjskie siły zbrojne i ich poplecznicy grabią mienie cywilne, w tym żywność, odzież, sprzęt gospodarstwa domowego, drewno opałowe i duże ilości zboża, a także bombardują infrastrukturę cywilną, w tym tę zaspokajającą potrzeby słabszych grup społecznych, budynki mieszkalne, szkoły, żłobki i szpitale. Siły zbrojne Federacji Rosyjskiej i ich poplecznicy systematycznie zabierają dzieła sztuki, artefakty i inne przedmioty o dużej wartości kulturowej. Ukraina oskarżyła Rosję o kradzież kilkuset tysięcy ton ziarna, a ONZ potwierdziła, że istnieje coraz więcej dowodów na to, że rosyjskie oddziały zagrabiły zapasy ukraińskiego ziarna i zniszczyły magazyny zbożowe. Takie działania pogłębiły światowy kryzys żywnościowy i doprowadziły do klęski głodu w Ukrainie. Faktem jest, że blisko 25 mln ton ziarna utknęło w Ukrainie. Rosja zniszczyła infrastrukturę logistyczną i prowadzi blokadę morską⁶.

Niewątpliwie, wpływ wojny na środowisko i zdrowie również będzie niszczący i długotrwały. W ciągu pierwszych trzech miesięcy wojny, ukraińska prokuratura generalna wszczęła co najmniej 9.300 dochodzeń i zidentyfikowała setki podejrzanych z Rosji o domniemane zbrodnie wojenne, do których należą grabieże, morderstwa, tortury i gwałty⁷. Rządowe i międzynarodowe organy sądowe zainicjowały szereg działań na rzecz pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności. Francja, Niemcy, Litwa i Szwecja wszczęły śledztwa w ramach zasady jurysdykcji uniwersalnej. Warto przypomnieć, że 25 marca 2022 r. Polska, Litwa i Ukraina zapowiedziały utworzenie wspólnego zespołu dochodzeniowo-śledczego, który ma gromadzić dowody i badać zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości przy wsparciu Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (Eurojust) z udziałem urzędu prokuratora MTK⁸. Ostatecznie, wspólny zespół został utworzony w dniu 25 kwietnia 2022 r. i pozostaje otwarty na przystąpienie do niego kolejnych przedstawicieli. Z uznaniem przyjęto propozycję rozszerzenia mandatu i funkcji operacyjnych Eurojustu w odniesieniu do analizy, przechowywania i wymiany dowodów w celu wsparcia dochodzeń i ścigania głównych przestępstw

6 J. Baczała, *Pół roku agresji Rosji-Ukraina obroniła niepodległość, ale straciła 13 procent terytorium. Trwa wojna na wyniszczenie*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news> [25.01.2023].

7 <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat>, artykuł pt: *Ukraińska prokuratura zidentyfikowała 500 podejrzanych o zbrodnie wojenne* [25.01.2023].

8 <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa>, komunikat prasowy: *Prokurator Generalny podpisał umowę w sprawie utworzenia zespołu śledczego pomiędzy Ukrainą, Polską i Litwą (JIT)* [25.01.2023].

międzynarodowych. Z drugiej strony, oczekiwania wobec Eurojustu dotyczą wykorzystania tych nowych uprawnień do wspierania właściwych organów państw członkowskich w analizowaniu dowodów, tak aby przyczynić się do zapewnienia późniejszej dopuszczalności takich dowodów w sądach krajowych lub międzynarodowych. Na tej płaszczyźnie wolę współpracy z Eurojustem wyraził już Europol⁹.

Szybkie wymierzanie sprawiedliwości wymaga koordynacji dochodzeń prowadzonych przez Międzynarodowy Trybunał Karny oraz organy rządowe. Akcentuje się wagę dochodzenia wszczętego przez prokuratora MTK w sprawie zarzutów zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni ludobójstwa popełnionych w Ukrainie oraz równoczesne podjęcie prac przez komisję dochodzeniową Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka¹⁰. Niezmiernie istotne są także wysiłki niezależnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego pracujących nad gromadzeniem i zabezpieczaniem dowodów zbrodni wojennych. Wymaga podkreślenia znaczenie szybkich prac i postępów w celu zabezpieczenia dowodów niezbędnych do przeprowadzenia śledztwa i ścigania wszystkich osób odpowiedzialnych za zezwalanie na zbrodnie wojenne i inne naruszenia praw człowieka oraz międzynarodowego prawa humanitarnego. Należy zwrócić uwagę, że istnieje poważne ryzyko, iż z powodu trwających działań wojennych, dowody związane ze zbrodniami wojennymi są niszczone i nie będzie można ich zebrać i bezpiecznie przechowywać na potrzeby dochodzeń w sprawie zbrodni wojennych w Ukrainie. Wobec tego, należy mieć to na uwadze, że szybkie działanie ma kluczowe znaczenie dla podjęcia wszelkich niezbędnych środków, aby osoby, które dopuściły się naruszeń praw człowieka i zbrodni wojennych w Ukrainie, zostały pociągnięte do odpowiedzialności. Słyszalne są apele o udzielanie pomocy prokuratorowi MTK w prowadzeniu dochodzeń i ściganiu osób podejrzanych o zbrodnie, oferowanie wsparcia politycznego, udostępnianie wszelkich posiadanych dowodów, w tym białego wywiadu, informacji i danych ze źródeł otwartych, obrazów satelitarnych i przechwyconych wiadomości.

W zakresie dokumentowania gwałtów wojennych, nadużyć i innych form przemocy seksualnej istotne pozostaje gromadzenie dowodów statystycznych lub opartych na wzorcach od odpowiednich ekspertów, z rejestrów medycznych i farmaceutycznych, a także poprzez wyszukiwanie i dokumentowanie relacji o gwałtach wojennych w Ukrainie, które pojawiają się w prasie i mediach społecznościowych w internecie i które mogą doprowadzić śledczych do ofiar gwałtów i przemocy seksualnej¹¹.

Ważne pozostaje przekazanie odpowiednich zasobów ludzkich i finansowych do budżetu ogólnego MTK, aby w pełni chronić jego niezależność i bezstronność. Społeczność międzynarodowa w pełni popiera wysiłki ukraińskich prokuratorów i śledczych na rzecz postawienia przed sądem osób odpowiedzialnych za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości oraz wzywa państwa członkowskie UE

9 <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases>, komunikat prasowy: *Eurojust: Rada przyjmuje mandat dotyczący nowych przepisów umożliwiających agencji zabezpieczanie dowodów zbrodni wojennych* [10.11.2022].

10 <https://www.unic.un.org.pl/oionz/pomoc-onz-dla-ukrainy/3502> [22.11.2022].

11 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0218_PL.html [7.12.2022].

i odpowiednie instytucje do pełnego wspierania władz ukraińskich w tym procesie. Jednocześnie, konieczne jest udzielanie wszelkiej niezbędnej pomocy w celu wzmocnienia zdolności i zasobów systemu sądownictwa Ukrainy oraz udzielanie wsparcia ukraińskim władzom w spełnianiu kluczowych kryteriów w celu zwalczania na szczeblu krajowym bezkarności za poważne zbrodnie międzynarodowe. Kolejnym, pilnym wyzwaniem, przed którym stoi społeczność międzynarodowa pozostaje konieczność rzetelnego zbadania i ukarania sprawców przestępstw przeciwko środowisku, w szczególności masowego zanieczyszczenia środowiska, w tym transgranicznych szkód dla środowiska. Rosja nadal obiera za cel obiekty przemysłowe i służące przechowywaniu paliwa, infrastrukturę służącą do dostaw energii elektrycznej i wody, systemy kanalizacyjne i inne obiekty, przez co powoduje powszechne zanieczyszczenie, a także niszczy tereny podmokłe, lasy, parki narodowe, obszary chronione, w tym 30-kilometrową strefę zamkniętą w Czarnobylu, oraz siedliska gatunków zagrożonych, w tym zagrożonych wyginięciem, co ma poważne długoterminowe skutki¹². Ważną kwestią jest znaczenie wielkoskalowych unijnych systemów informatycznych, aby przestępcy wojenni nie mogli zbiec i wjechać na terytorium Unii Europejskiej w sposób niezauważony. Należy wyrazić nadzieję, że trwająca reforma ram prawnych Unii Europejskiej dotyczących wymiany informacji między organami ścigania, przyspieszy gromadzenie istotnych informacji na temat zbrodniarzy wojennych w policyjnych bazach danych różnych państw członkowskich. W tym celu należy wspierać działania ułatwiające szkolenie i uświadamianie obrońców praw człowieka, a także sędziów i prokuratorów, na temat dowodów cyfrowych i cyfrowej rejestracji naruszeń praw człowieka, aby kryteria dopuszczalności w sądach krajowych i międzynarodowych stały się jaśniejsze. Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła ustawę nr 7304, która przewiduje dopuszczenie MTK do pracy na terenie Ukrainy. Jednocześnie wezwano władze ukraińskie do podjęcia działań na rzecz rozliczalności za poważne zbrodnie międzynarodowe poprzez pilną ratyfikację Rzymskiego Statutu MTK i formalne przystąpienie do MTK. Konieczne nadal pozostaje, aby władze Ukrainy podjęły kroki w kierunku dostosowania ukraińskiego ustawodawstwa i procedur krajowych do prawa międzynarodowego, a tym samym do wzmocnienia krajowych mechanizmów prawnych przeciwdziałających bezkarności za zbrodnie, do zharmonizowania ustawodawstwa krajowego, w szczególności kodeksu karnego, z międzynarodowym prawem karnym i międzynarodowym prawem humanitarnym, a także do przyjęcia jasnych i praktycznych ram współpracy z MTK i innymi organami prowadzącymi dochodzenia w sprawie zbrodni popełnionych w Ukrainie¹³. W trakcie trwającej inwazji wojennej Rosji na Ukrainę jakże aktualne pozostają wypowiedziane przed kilkudziesięciami laty słowa W. A. Schabasa, że MTK jest być może najbardziej innowacyjnym osiągnięciem prawa międzynarodowego od czasów utworzenia ONZ¹⁴. Oby te słowa nie pozost-

12 <https://biznesalert.pl/perzynski-wojna-w-ukrainie-to-tez-katastrofa-dla-srodowiska-naturalnego> [8.12.2022].

13 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0218_PL.html [4.01.2023].

14 W. A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge 2004, s. 25.

stały jedynie niezrealizowanym życzeniem wobec ogromu popełnionych zbrodni wojennych w Ukrainie a stanowiły zapowiedź do ich sprawiedliwego osądzenia. MTK nie został powołany ad hoc, lecz ma charakter trwały. Co więcej, nie został utworzony, aby zwalczać przestępstwa popełnione tylko na określonym obszarze i tylko w określonym z góry przedziale czasu. W pewnym sensie ma jurysdykcję nieograniczoną ani terytorialnie ani temporalnie na przyszłość. Różni się jednak od trybunałów ad hoc tym, że nie przyznano mu pierwszeństwa w jurysdykcji lecz komplementarność. Dopóki bowiem organy krajowe wyrażają wolę i gotowość osądzenia popełnionych zbrodni wchodzących w zakres jurysdykcji trybunału i są zdolne do przeprowadzenia rzeczywistego postępowania karnego, dopóty MTK nie ma prawa wszczynać postępowania w danej sprawie. Trybunał ma w założeniu działać na zasadzie komplementarności. Preambuła Statutu stanowi między innymi, że obowiązkiem każdego państwa jest wykonywanie jurysdykcji karnej w stosunku do osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe. Trybunał ma działać jako sąd typu *last resort*, w ostatniej kolejności, jedynie w sytuacji, gdy państwo nie będzie wykonywać właściwie swojej jurysdykcji, osądzając odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe. Przesłanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez MTK zawarto w art. 17 Statutu, wskazując na brak działania państwa, jego brak woli, niezdolność, wagę sprawy oraz uprzednie osądzenie sprawy jako powody uzasadniające decyzję Trybunału o dopuszczalności wykonywania przez niego jurysdykcji karnej. Jeśli państwo w sposób rzeczywisty osądza konkretnych sprawców zbrodni za konkretne czyny, Trybunał nie może wykonywać jurysdykcji¹⁵. To właśnie w odniesieniu do wojny w Ukrainie podkreśla się znaczenie idei pozytywnej komplementarności (*positive complementarity*). Oznacza ona, że nie można jedynie poprzestać na zachęcaniu i wspieraniu państw do prowadzenia postępowań krajowych ale należy budować szerokie partnerstwo w badaniu zbrodni i kompletowaniu dowodów oraz w systemowym wspieraniu państw w walce z bezkarnością sprawców zbrodni na wielu, nie tylko krajowym, poziomach¹⁶.

Trybunał może sędzić wyłącznie osoby fizyczne i nie ma uprawnień do sądenia osób prawnych, czy państw. Osądzenie zbrodni nie może być pozostawione jedynie Ukrainie i trybunałowi międzynarodowemu. Dotychczasowe doświadczenia międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości dotyczące okresu przejściowego pozwalają formułować wnioski, że jedynie wielowymiarowe działania różnych instytucji na wielu poziomach pozwolą w miarę efektywnie osądzić zbrodniarzy i przywrócić rządy prawa.

Zakres podmiotowy jurysdykcji MTK został określony dość szeroko. Jak pokazuje praktyka orzecznicza MTK, w ustaleniach faktycznych nie chodzi tylko o sprawców, sprawców kierowniczych lub wykonawców rozkazów. Osoba, która

15 W praktyce MTK określono to jako *same conduct same person test* – zob. wyrok Izby Odwoławczej MTK, Prokurator v. Ruto, Kosgey and Sang, ICC-01/09-01/11 OA, 30.08.2011, paras. 28, 47.

16 Badaniami nad pozytywną komplementarnością zajmowali się m.in. W. Burke-White, *Proactive Complementarity: The ICC and National Courts in the Rome System of International Justice*, „Harvard International Law Journal” 2008, vol. 49, s. 53–108; C. Stahn, *Complementarity: A Tale of Two Notions*, „Criminal Law Forum” 2008, vol. 19, s. 87–113.

popęłniła zbrodnię z rozkazu swojego zwierzchnika, nie będzie, w normalnych okolicznościach zwolniona z odpowiedzialności karnej. Dowódca wojskowy poniesie odpowiedzialność karną za zbrodnie popełnione przez żołnierzy znajdujących się pod jego dowództwem i kontrolą. Odpowiedzialność karna zaistnieje również wówczas, gdy dowódca wojskowy wiedział lub powinien był wiedzieć, że jego żołnierze dokonują lub mają dokonać zbrodni, a mimo to nie zdołał zapobiec tej zbrodni lub ukarać jej sprawców. Odpowiedzialność karna będzie stosowana wobec wszystkich osób, także głów państw i rządów, posłów i ministrów, członków władz samorządowych i urzędników państwowych. Od odpowiedzialności tej nie zwalnia immunitet wynikający z pełnienia funkcji publicznej. Fakt sprawowania oficjalnej funkcji nie będzie podstawą do zmniejszenia wyroku.

Zanim jednak zostaną spełnione przesłanki warunkujące jurysdykcję wobec konkretnej osoby, konieczna pozostaje analiza jurysdykcji materialnej, zwana także przedmiotową, a więc analiza prowadząca do ustalenia, czy dana zbrodnia stanowi jedną ze zbrodni ujętych w art. 5 Statutu Rzymskiego. Z art. 5 ust. 2 Statutu Rzymskiego wynika, że MTK posiada kompetencję rzeczową do ścigania czterech typów zbrodni, które nazywane są zbrodniami prawa międzynarodowego. Do nich zaliczamy: zbrodnię ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnię agresji. Cechami wspólnymi wymienionych czynów są: masowa skala, pewna przemyślana systematyka realizacji aktów przemocy, udział zorganizowanej grupy osób w celu przeprowadzenia określonej polityki. W dalszej kolejności, analiza powinna zmierzać do ustalenia jurysdykcji czasowej, osobowej i terytorialnej Trybunału, a następnie do przesłanek procesowych warunkujących możliwość ścigania takich zbrodni przez Prokuratora MTK.

Należy podkreślić, iż MTK nie posiada kompetencji, aby z urzędu uruchomić całą procedurę dotyczącą ścigania i osądzania oskarżonych. Obowiązuje tutaj zasada skargowości wynikająca z art. 13 Statutu Rzymskiego. To zainicjowanie postępowania w odniesieniu do wymienionych zbrodni z art. 5 Statutu Rzymskiego może mieć miejsce, gdy jeden z wymienionych podmiotów wystąpi z takim żądaniem. A tymi podmiotami są: państwo – strona Statutu Rzymskiego, Rada Bezpieczeństwa działająca na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, Prokurator MTK działający *ex officio*. Dodatkowo czyn podlegający rozpoznaniu powinien zostać popełniony w okresie umożliwiającym przyjęcie jurysdykcji MTK, czyli od dnia wejścia w życie Statutu Rzymskiego – 1.07.2002 r. albo – jeśli dane państwo przystąpiło później do Statutu Rzymskiego – dopiero od dnia ratyfikacji przez to państwo Statutu Rzymskiego (art. 11 – jurysdykcja *ratione temporis*). Jurysdykcja MTK wchodzi również w grę jedynie w stosunku do sytuacji, w której spełniony jest jeden z warunków z art. 12 – podejrzany jest obywatelem państwa ratyfikującego Statut lub popełnił czyn na terytorium takiego państwa (jurysdykcja *ratione loci* lub *ratione personae*).

Dopuszczalność prowadzonej przez Prokuratora sprawy zależy również od spełnienia kolejnej przesłanki – wymagania z art. 17 ust. 1 lit. d Statutu Rzymskiego dotyczącego „wagi sprawy” – ma ona „uzasadniać jurysdykcję Trybunału”. Przeno-

sząc powyższe przesłanki jurysdykcji na grunt obecnej sytuacji, należy zauważyć, że Ukraina nie jest państwem-stroną Statutu Rzymskiego, gdyż pomimo rozpoczęcia procedury ratyfikacji do samego aktu ratyfikacji Statutu Rzymskiego nie doszło do dnia dzisiejszego. Ukraina podpisała Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego (Statut Rzymski) w dniu 20 stycznia 2000 r. To właśnie wtedy rozpoczął się proces ratyfikacji, jednakże utknął w martwym punkcie w czerwcu 2001 r., gdy przepisy Statutu Rzymskiego okazały się sprzeczne z prawem krajowym. Zgodnie z decyzją Sądu Konstytucyjnego Ukrainy z 2 czerwca 2001 r., Statut Rzymski (paragraf 10 preambuły oraz artykuł 1), zgodnie z którym Trybunał ma charakter komplementarny w stosunku do krajowej jurysdykcji karnej, jest sprzeczny z artykułem 124(1)(3) ukraińskiej konstytucji¹⁷. W związku z tym, ratyfikacja jest możliwa dopiero po zmianie konstytucji. Ponadto, Ukraina powinna zrewidować przepisy krajowe i wprowadzić niezbędne zmiany, które umożliwią ustawodawstwu pełnienie jego podstawowej roli, tj. ścigania i stawiania przed sądem osób winnych ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, oraz zapewnią pełną współpracę z Międzynarodowym Trybunałem Karnym (MTK)¹⁸.

Nie oznacza to jednak, że MTK nie może wykonywać jurysdykcji nad zbrodniami popełnionymi w czasie agresji na to państwo. Ukraina złożyła dwie deklaracje na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego, zgodnie z którym możliwe jest uznanie jurysdykcji Trybunału przez państwo, które nie jest stroną Statutu Rzymskiego, i państwo to może, w drodze deklaracji złożonej Sekretarzowi MTK, uznać jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do danej zbrodni. Państwo uznające jurysdykcję powinno podjąć współpracę z Trybunałem bez zwłoki i bez zastrzeżeń. Pierwsza deklaracja złożona przez Ukrainę dotyczyła zbrodni popełnionych na Majdanie – i określonego przedziału czasowego i przedmiotowego – zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w czasie protestów na Majdanie, które miały miejsce w Kijowie między 21.11.2013 r. i 22.02.2014 r.¹⁹. Druga deklaracja, przekazana na ręce Sekretarza MTK we wrześniu 2015 r., miała treść ogólną – dotyczyła wszystkich zbrodni popełnionych od 15.02.2015 r. W tej deklaracji Ukraina wyraziła zgodę na wykonywanie jurysdykcji przez MTK w zakresie identyfikowania, ścigania i osądzenia wszystkich zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy²⁰. Miała więc działać „na przyszłość” i umożliwić obecnie ściganie trzech typów zbrodni prawa międzynarodowego popełnianych na terytorium Ukrainy, ujętych w art. 5 ust. 2 Statutu Rzymskiego – zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz ludobójstwa. Już 25.04.2014 r. Prokurator MTK poinformował o wszczęciu wstępnej analizy sprawy. Uznał, że istnieje uzasadniona podstawa do uznania, że zostały na terytorium Ukra-

17 B. Krzan, *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*, [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska, (red.), *The Case of Crimea's Annexation under International Law*, Warszawa 2017, s. 293–296.

18 <https://odfoundation.eu/a/3554,ukraina-na-drodze-do-ratyfikacji-statutu-rzymskiego> [10.12.2022].

19 <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> [15.12.2022].

20 https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_123_declaration_08092015.pdf#search=ukraine [15.12.2022]

iny popełnione zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości. Wstępna analiza sprawy toczyła się więc już 8 lat²¹. W tym trybie – gdy Prokurator zamierzał wszcząć postępowanie przygotowawcze z urzędu – koniecznym etapem procedury przed MTK było uzyskanie zezwolenia Izby Przygotowawczej MTK na jego wszczęcie. Alternatywną drogą, określoną w Statucie MTK, która mogłaby jeszcze bardziej przyspieszyć rozpoznanie sprawy, byłoby skierowanie wniosku przez państwo-stronę MTK do Biura Prokuratora (tzw. OTP). W przypadku, gdy „sytuacja zostanie przedstawiona” (ang. *referral*) przez jeden z dwóch uprzywilejowanych podmiotów, wszczęcie postępowania przygotowawczego przez prokuratora nie wymaga zatwierdzenia przez Izbę Przygotowawczą. Brak tego wymagania prowadził nawet do nazwania tego sposobu wszczynania postępowania „szybką ścieżką” lub „postępowaniem przyspieszonym” („*fast track*” *proceedings*). Po 24.02.2022 r. sytuacja ulegała dynamicznym zmianom. W dniu 25.02.2022 r. Prokurator MTK wydał oświadczenie, w którym przypomniał „wszystkim stronom prowadzącym działania wojenne na terytorium Ukrainy”, że Biuro Prokuratora MTK na podstawie deklaracji z 8.09.2015 r. może wykonywać jurysdykcję nad każdym przypadkiem ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych popełnianych na terytorium Ukrainy od dnia 20.02.2014 r. Wezwał obie strony do respektowania obowiązków wynikających z prawa humanitarnego. W tym samym oświadczeniu wspomniał, że jego Biuro otrzymało liczne zapytania dotyczące konieczności zmian Statutu Rzymskiego w zakresie zakresu jurysdykcji MTK nad zbrodnią agresji. Poinformował również o tym, że zlecił swojemu zespołowi zbadanie wszystkich możliwości gromadzenia i zachowania dowodów. Prezydium MTK składające się z Prezesa oraz jego dwóch zastępców powołało Izbę Przygotowawczą w celu rozpatrzenia sprawy zatwierdzenia decyzji Prokuratora o wszczęciu postępowania przygotowawczego, które Prokurator zamierzał wszcząć na podstawie art. 15 ust. 3 Statutu Rzymskiego (czyli *ex officio*), o czym poinformował w dniu 28.02.2022 r. – dochodząc do wniosku, że wstępna analiza sprawy dostarczyła dowodów na to, iż istnieje uzasadniona podstawa do uznania, że zostały popełnione zbrodnie znajdujące się w jurysdykcji MTK. W dniu 1.03.2022 r. sytuację w Ukrainie do MTK zgłosiła Litwa; 2 marca – kolejne trzydzieści osiem państw²². Każde państwo-strona może zgłosić taką sytuację, nawet jeśli zbrodnie nie zostały popełnione na jego terytorium lub przez jego obywateli, ani samo nie miałoby jurysdykcji do ścigania takich zbrodni. Ukraina nie jest państwem-stroną, więc sama nie mogła i nie może przekazać skargi do MTK²³.

Złożenie takiego zawiadomienia przez państwa-strony Statutu Rzymskiego umożliwia obecnie Biuru Prokuratora wszczęcie śledztwa w sprawie sytuacji w Ukrainie bez konieczności zatwierdzenia tej decyzji przez organ sądowy – Izbę Przygotowawczą MTK. Otóż w dniu 2 marca 2022 roku Prokurator zakomunikował, że wszczął postępowanie przygotowawcze na podstawie otrzymanych zawiadomień od państw-

21 <https://karne24.com/prof-kai-ambos-wojna-w-ukrainie-i-miedzynarodowy-trybunal-karny> [15.12.2022].

22 <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-04/State-Party-Referral.pdf> [16.12.2022].

23 <https://www.adwokatura.pl/ogolnoprawne/odpowiedzialnosc-przed-trybunalem-karnym-za-zbrodnie-w-ukrainie-analiza-prof-hanny-kuczynskiej> [17.12.2022].

-stron. Prokurator K. Khan poinformował, że śledztwo będzie dotyczyło wydarzeń od dnia 21.11.2013 r., tym samym obejmując swoim zakresem wszelkie przeszłe i obecne zarzuty dotyczące zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości lub ludobójstwa popełnionego na dowolnej części terytorium Ukrainy przez jakąkolwiek osobę. Nie dotyczy więc tylko zbrodni popełnionych po dokonaniu zgłoszenia przez państwa-strony. Śledztwo w sprawie zbrodni popełnionych w Ukrainie stało się obecnie jednym z siedemnastu śledztw prowadzonych przez Biuro Prokuratora²⁴.

Niezależnie od przepisów Statutu, każde z państw europejskich jest uprawnione do ścigania przestępstw międzynarodowych. Aspekt ten, przy zaangażowaniu szerszej społeczności europejskiej będzie właściwie służył postępowaniom dowodowym przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości. Na początku marca 2022 r. Minister Sprawiedliwości Prokurator Generalny Zbigniew Ziobro wydał polecenie, aby polska prokuratura wszczęła śledztwo w związku ze zbrodnią wojny napastniczej, której ofiarą padła Ukraina. Minister Zbigniew Ziobro podkreślił, że śledztwo zostało powierzone „bardzo doświadczonym prokuratorom z Mazowieckiego Wydziału do Spraw Przeszłości Zorganizowanej Prokuratury Krajowej”. Podkreślono w komunikacie, że dotychczasowe informacje dotyczące przebiegu działań zbrojnych prowadzonych przez Federację Rosyjską przeciwko Ukrainie, wskazują, iż na obszarach Ukrainy – zarówno zajętych przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej oraz tych, na których toczą się działania zbrojne, po stronie agresora może dochodzić do działań i zachowań naruszających m.in. prawo międzynarodowe w tym: atakowanie stref sanitarnych; zabójstwa ludności cywilnej; niszczenie, uszkodzenia i zabór mienia. W ramach tego postępowania będziemy procesowo dokumentować zbrodnicze działania Rosji, aby można było pociągnąć winnych tych zbrodni do międzynarodowej odpowiedzialności karnej. Postępowanie obejmuje swoim zakresem również działania władz Republiki Białorusi udostępniających terytorium tego państwa dla dokonywania aktów agresji zbrojnej przeciwko Ukrainie²⁵. Ukraina poprosiła, aby Polska odebrała od uchodźców zeznania i inne dowody na zbrodnie w miejscach, z których musieli uciekać. Dowody te będą przekazywane Ukrainie i Trybunałowi w Hadze - napisał 1 marca 2022 r. na Twitterze Wiceminister Sprawiedliwości Sebastian Kaleta²⁶.

W dniu 13 października 2022 r. Prokurator MTK Karim Khan zapowiedział, że Ukraina będzie mogła dokonać ekstradycji Rosjan podejrzanych o zbrodnie wojenne do MTK w Hadze. Prokurator MTK nie sprecyzował, kiedy MTK może przedstawić swoje pierwsze zarzuty podejrzanych o zbrodnie wojenne w Ukrainie, zaznaczył jedynie, że trzeba poczekać, aż „zaistnieją wystarczające dowody”. Dodał także, że „Idziemy do przodu, jesteśmy skupieni na tej sprawie, ale kolejne komunikaty będzie ogłaszał we właściwym czasie”. Agencja AFP przytacza słowa prokuratoro-

24 <https://www.rp.pl/prawo-karne/art35777621-prokurator-mtk-postanowilem-wszczac-sledztwo-wsytuacji-na-ukrainie> [5.01.2023].

25 <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8369667,ziobro-sledztwo-rosja-wojna-napastnicza.html> [5.11.2022].

26 <https://www.rp.pl/prawo-karne/art35782451-ziobro-jest-sledztwo-w-sprawie-napasci-rosji-na-ukrainie> [8.11.2022].

ra generalnego Ukrainy Andrija Kostina, który poinformował, że ukraiński wymiar sprawiedliwości skazał już 10 osób za zbrodnie popełnione podczas rosyjskiej inwazji. Dodał, że Kijów zamierza także przedstawić zarzuty w sprawie ostatnich ataków raketowych na Kijów. „Każdą eksplozją każdego pocisku, każdy dron, każde uszkodzenie infrastruktury cywilnej, każdy Ukrainiec, który został zabity lub ranny w tych atakach raketowych, wszystko jest udokumentowane i wszczęto już kolejne sprawy karne”²⁷.

Każdy doskonale rozumie, że tylko sprawna działalność Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze może stanowić niezbędny środek i mechanizm przywracania poczucia sprawiedliwości międzynarodowej, poprzez urzeczywistnienie norm prawa międzynarodowego karnego o charakterze materialnym i proceduralnym. Realizują one funkcje prewencyjne, ochronne, gwarancyjne i kompensacyjne. Wobec zbrodni agresji Rosji zasadne jest ponowne podjęcie dyskusji nad jeszcze skuteczniejszą realizacją funkcji prewencyjnej, czyli nad takim ukształtowaniu treści norm międzynarodowych, aby skuteczniej zapobiegać popełnianiu w przyszłości zbrodni międzynarodowych. Dyskusja nad powołaniem specjalnego trybunału jest nieunikniona. Gdyby doszło do powołania specjalnego trybunału do osądzenia zbrodni agresji lub innych zbrodni popełnionych w Ukrainie, obecny Statut MTK mógłby stanowić pewien wzór dla opracowania nowego statutu dla takiego nowego trybunału. Podejmując problematykę jurysdykcji, oczywistym pozostaje przywołanie tych jego uniwersalnych założeń, chociażby zawartych w części III Statutu MTK zatytułowanej „Ogólne zasady prawa karnego”. W części tej, położono nacisk na respektowanie naczelných zasad prawa karnego materialnego realizujących funkcję gwarancyjną, między innymi *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, *lex retro non agit*, indywidualnej odpowiedzialności karnej (art. 22-25 Statutu MTK). Przyjęto wyłączenie odpowiedzialności karnej osób poniżej 18 roku życia oraz nieprzedawnienie karalności zbrodni podlegających jurysdykcji Trybunału (art. 26 Statutu MTK). Jako podstawę odpowiedzialności wprowadzono wymóg świadomości i zamiaru sprawcy (art. 30 Statutu MTK). Wykluczono odpowiedzialność karną z powodu niepoczytalności sprawcy spowodowanej chorobą psychiczną lub innymi zaburzeniami psychicznymi (art. 31 Statutu MTK). Uznano brak bezprawności działania w ramach obrony koniecznej, stanu wyższej konieczności, przymusu spowodowanego obawą śmierci lub ciężkiego uszkodzenia ciała, wyłączającego dobrowolność działania (art. 31 Statutu MTK). W nawiązaniu do sposobu prowadzenia wojny w Ukrainie i regulacji Statutu MTK nie pozostaną bezkarne osoby korzystające z immunitetów i innych przywilejów związanych z pełnieniem funkcji publicznej przewidzianych przez prawo krajowe lub międzynarodowe. Odpowiedzialność karno-prawna może dotyczyć każdej osoby, bez względu na rodzaj sprawowanej funkcji. W szczególności pełnienie funkcji głowy państwa, szefa rządu, członka rządu czy parlamentu, wybieralnego przedstawiciela lub funkcjonariusza państwowego w żadnym razie nie może zwolnić sprawcy od odpowiedzialności karnej, ani nie może samo w sobie stanowić podstawy do zmniejszenia wymiaru kary (art. 27

27 <https://www.pap.pl/aktualnosci/news> [14.10.2022].

Statutu MTK). Przykłady z toczącej się wojny na Ukrainie pokazują, iż zasadnie przywołana regulacja odnosi się do odpowiedzialności dowódców i innych położonych, gdyż ich rola w popełnianiu zbrodni międzynarodowych jest pierwszoplanowa. Dowódca wojskowy lub inna osoba działająca faktycznie jako dowódca wojskowy ponosi odpowiedzialność karną za zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału, popełnione przez siły zbrojne pozostające pod jego rzeczywistym dowództwem i kontrolą bądź rzeczywistą władzą i kontrolą, na skutek niewykonywania przez niego należytej kontroli nad siłami zbrojnymi, jeżeli tenże dowódca wojskowy lub inna osoba albo wiedziała, albo, biorąc pod uwagę okoliczności w danym czasie, powinna była wiedzieć, że siły zbrojne popełniały czy zmierzały do popełnienia takich zbrodni. Ponadto odpowiedzialność karną może także ponosić dowódca wojskowy lub inna osoba, która nie podjęła wszystkich niezbędnych i rozsądnych środków będących w jej mocy w celu zapobieżenia lub powstrzymania od popełnienia takich zbrodni albo skierowania sprawy do właściwych organów postępowania karnego (art. 28 Statutu MTK). Krąg odpowiedzialnych karnie osób może obejmować również wykonawców rozkazów a jedynie wyjątkowo mogą zaistnieć sytuacje wyłączające odpowiedzialność karną tj. gdy na sprawcy ciążył prawny obowiązek wykonania polecenia rządu lub przełożonego bądź sprawca nie wiedział, że polecenie było bezprawne lub polecenie nie było oczywiście bezprawne. Na uwagę zasługuje zapis, iż polecenia popełnienia zbrodni ludobójstwa oraz zbrodni przeciwko ludzkości są oczywiście bezprawne (art. 33 Statutu MTK). Właśnie przy okazji wojny w Ukrainie należy postulować objęcie w jeszcze szerszym zakresie specjalistyczną ochroną psychologiczną i doradztwem prawnym osób pokrzywdzonych czynami stanowiącymi przestępstwa międzynarodowe oraz stworzenie w tym zakresie kompleksowego programu. Byłoby wskazane, aby reguły dowodowe przewidujące prawo świadka do składania zeznań lub odmowy złożenia zeznań oraz odpowiedzi na pytania były stosowane przez MTK z uwzględnieniem czynnika psychologicznego, aby w miarę możliwości nie pogłębiały traumatycznych przeżyć w związku z koniecznością wielokrotnego relacjonowania przebiegu zbrodni. To właśnie na Trybunale spoczywa obowiązek podejmowania wszelkich środków w celu zapewnienia bezpieczeństwa, dobrego stanu fizycznego i psychicznego, godności i prywatności pokrzywdzonych oraz świadków. Trybunał powinien brać pod uwagę wszystkie odpowiednie okoliczności, włącznie z wiekiem, płcią, stanem zdrowia, charakterem zbrodni, zwłaszcza, ale nie tylko, gdy dotyczy ona przemocy seksualnej lub związanej z płcią lub przemocy wobec dzieci (art. 68 MTK).

W dniu 17 stycznia 2023 r. eurodeputowani debatowali nad propozycją utworzenia specjalnego trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie. W ramach tej inicjatywy zgłoszono aż pięć projektów rezolucji, które finalnie, dzień przed głosowaniem zostały zastąpione jednym, wspólnym projektem²⁸. To co pozostaje w tej chwili kwestią instytucjonalnych rozwiązań, ze względu na brak kompetencji MTK w tym względzie, to osądzenie samego faktu agresji jednego państwa

28 *Statement by President von der Leyen on Russian accountability and the use of Russian frozen assets*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/statement_22_7307, [19.01.2023].

na drugie. Problem nie leży jednak w samej kwalifikacji czynu, lecz w braku narzędzi do jego osądzenia. Koncepcja utworzenia nowego, specjalnego trybunału, który mógłby osądzić zbrodnię agresji Rosji na Ukrainę rzeczywiście ma szansę przeobrazić się w realne działania. Historia zna już przypadki powoływania sądów i trybunałów, których zadaniem było zbadanie konkretnych wydarzeń i osądzenie osób za nie odpowiedzialnych. Tak było między innymi w przypadku Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, utworzonego w 1993 r. na mocy rezolucji 827 Rady Bezpieczeństwa ONZ z 25 maja 1993 r., czy Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, powołanego w 1945 r. z inicjatywy Francji, USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR w celu osądzenia głównych zbrodniarzy wojennych Rzeszy Niemieckiej z okresu II wojny światowej, oskarżonych o zbrodnie wojenne, przeciwko pokojowi i przeciwko ludzkości. Przyjęcie rezolucji przez Parlament Europejski nie oznacza jeszcze decyzji o rozpoczęciu prac nad utworzeniem nowego trybunału. Rezolucje Parlamentu Europejskiego nie mają żadnej mocy prawnej, gdyż są jedynie dokumentem wyrażającym stanowisko tej instytucji. Rezolucję tę należy odczytać jako wyraz poparcia dla zapowiadanych przez Komisję Europejską prac nad utworzeniem międzynarodowego urzędu prokuratorskiego i przygotowań do politycznych i prawnych aktywności na rzecz powołania specjalnego trybunału. Deklaracje Komisji Europejskiej oraz poparcie wyrażone przez Radę Europejską stanowią w tym przypadku znacznie poważniejsze sygnały, że być może w niedalekiej perspektywie czasowej, rzeczywiście rosyjska agresja na Ukrainę zostanie poddana osądowi specjalnie powołanego trybunału²⁹.

Pierwszorzędnym celem przed którym stoją oraz na naszych oczach realizują krajowe organy ścigania oraz Prokurator MTK jest skrupulatna dokumentacja oraz utrwalanie dowodów zbrodni. Tylko takie działanie pozwoli postawić winnych przed trybunałem. Jak słusznie podkreśla K. Wierczyńska, procesy przed międzynarodowymi sądami są powolne, ale organy te mierzą się z okrucieństwami na ogromną skalę, badają dopuszczalność tysięcy dowodów, przesłuchują tysiące świadków i zabezpieczają wsparcie dla tysięcy ofiar, nie wspominając o problemach organizacyjnych związanych chociażby z koniecznością zapewnienia tłumaczeń w czasie całego procesu. Z tego względu sprawy te są o wiele bardziej złożone, a więc i dłuższe niż te procedowane przed sądami krajowymi. Kiedy już *Międzynarodowy Trybunał Karny* wystawi nakaz aresztowania wobec W. Putina i jego podwładnych, czekają nas zapewne lata oczekiwania na sprawiedliwość ze względu na wyzwania związane z zatrzymaniem podejrzanych i sprowadzeniem ich do Hagi. Kluczowa w tym zakresie jest współpraca zainteresowanych państw w przywróceniu poczucia sprawiedliwości³⁰.

29 A. Kubacka, Parlament Europejski proponuje utworzenie trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, <https://ordoiuris.pl> [25.01.2023].

30 K. Wierczyńska, *Specjalna operacja wojskowa Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnię ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 9, s. 77-95.

Piśmiennictwo

- Burke-White W., *Proactive Complementarity: The ICC and National Courts in the Rome System of International Justice*, „Harvard International Law Journal” 2008, vol. 49.
- Krzan B., *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*, [w:] Czapliński W., Dębski S., Tarnogórski R., Wierczyńska K. (red.), *The Case of Crimea’s Annexation under International Law*, Warszawa 2017.
- Schabas W. A., *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge 2004.
- Stahn C., *Complementarity: A Tale of Two Notions*, „Criminal Law Forum” 2008, vol. 19.
- Wierczyńska K., *Specjalna operacja wojskowa Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnię ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 9.

PROBLEMS OF WAR CRIMES JURISDICTION IN UKRAINE

Summary: In the introduction of the article, the cited international legal regulations will not be a dead letter of the law provided that effective Ukrainian law enforcement agencies are in place, as well as the inevitable Ukrainian judiciary strengthened by the complementary jurisdiction of the ICC acting on the basis of the ICC Rome Statute. Addressing the issue of jurisdiction is timely given that legal doubts are being raised in the media space about legal obstacles to the application of international regulations in connection with Russia’s withdrawal from the ICC Rome Statute and the fact that Ukraine is also not a party to the Statute. In view of the existing legal doubts especially with regard to the prosecution and trial of crimes of aggression, it is necessary to discuss the establishment of a special international tribunal. In the remaining subject matter relating to the ICC’s jurisdiction, it is to be hoped that the hopes of the international community will allow the restoration of a sense of justice.

Key words: crime against humanity, genocide, Russia’s aggression, international justice, International Criminal Court.